

КАНЦЭНТРАЦЫЯ АЎТАРСКІХ ТРОПАЎ У ПАЭТЫЧНАЙ МОВЕ А. ГЛОБУСА

Лічыцца, што асноўным матэрыялам для лінгвістычнага аналізу тэкстаў «павінны быць невялікія літаратурныя творы (вершы, апавяданні, артыкулы або ўрыўкі з твораў)» [2, с.71]. У любым выпадку вершаваныя тэксты, прапанаваныя для аналізу, заўсёды павінны мець адметнасць у форме і змесце, у лексіка-граматычнай структуры, а сам твор, які трапіў «пад лінгвістычны мікраскоп», трэба разглядаць як адзін са спосабаў адлюстравання духоўнага жыцця аўтара, яго пачуццяў, светаўспрыманняў. Думаецца, што стварэнне і ўсведамленне вобразаў мастацкага тэксту, у прыватнасці паэтычнага, мае трохступенны характар: вобразы, створаныя ва ўяўленні чытача, вынікаюць з прамых і пераносных значэнняў слоў, выбраных (узятых аўтарам у выніку асацыяцый вербальных і невербальных, зрокавых, слыхавых, смакавых), якія рэалізуюцца на гукавым і лексічным узроўнях. Адбываецца як бы пазнанне свету, рэчаіснасці аўтарам (I ступень), трансфармацыя думкі, эмоцыі ў вобраз (II ступень), а затым адлюстраванне аўтарскага вобраза ў свядомасці чытача (III ступень).

Паэтычны твор «Квадры» Адама Глобуса пад пільнай увагай з боку чытача – гэта кожны новы радок у ім, які паўстае новым вобразам, створаным з дапамогай аказіянальных перыфраз, метафар, што патрабуюць «эмацыянальнай і разумовай расшыфроўкі». Прычым тлумачэнне вобраза, улічваючы індывідуальныя асацыяцыі як пісьменніка, так і чытача, будзе мець элемент суб'ектывізму: колькі чытачоў – столькі ўспрыманняў і прачытанняў аднаго тэксту. З мэтай павелічэння аб'ектыўнасці падчас аналізу вершаваных твораў мы спачатку звяртаемся да значэнняў малавядомых ці неведомых слоў; затым, беручы пад увагу гукапіс, выяўляем адметнасць трыпаў кожнага радка і напрыканцы – асаблівасці сінтаксісу. Увесь моўны аналіз набывае грунтоўнасць яшчэ і тады, калі ён праводзіцца з усведамленнем ідэйна-эмацыянальнага зместу, які можа быць цесна звязаны з назвай (пры яе наяўнасці) або з ключавымі словамі, з першымі ці (часцей) апошнімі радкамі.

Верш Адама Глобуса «Квадры» мае некалькі слоў, значэнне якіх трэба ўдакладніць, магчыма, з дапамогай слоўніка. Напрыклад,

само слова-назва абазначае «кожную з чатырох фаз месяца»; Месяц – «самая блізкая да Зямлі планета», якую можа назіраць чалавек няўзброеным вокам; маладзік – «месяц у першай квадры»; поўня – «тая фаза, у якой відзён увесь дыск месяца»; ветах – «месяц у апошняй квадры, на зыходзе»; камертон – «прылада ў выглядзе стальной вілкі з двума зубцамі, якая пры ўдары ўтварае гук пэўнай вышыні і выкарыстоўваецца пры настройцы музычных інструментаў» [1, с.141].

Успрыманне месяца і нябёсаў А. Глобусам шматграннае; у гэтым «шматгранніку» Месяц бачыцца пісьменніку ў розныя перыяды, у розных формах, а значыць, выклікае шэраг аказіянальных асацыяцый, «прадыктаваных» жыццёвымі сітуацыямі, дзеяннямі, учынкамі – вопытам самога аўтара. Прычым усе тропы, якія А. Глобус стварае пры апісанні месяца (метафары, перыфразы), заснаваны на пераносе назваў неадушаўлёных прадметаў на прадмет той самай тэматычнай групы – неадушаўлёны. Магчыма, гэта таму, што аўтар / лірычны герой адчувае сябе адзінокам у гэтым Сусвеце.

У творы назіраецца цікавае супастаўленне: *Месяц – камень, магніт астранома*. Як чалавек, ідучы па дарозе, натыкаецца на камень, так і астраном, узіраючыся ў зорнае неба, «натыкаецца» на Месяц-магніт, назірае за рознымі зменамі, звязанымі з ім там, у нябёсах.

Месяц – *навагодняя цацка*: месяц свеціцца, як несхаваная своечасова цацка з ёлкі. Чалавек сапраўды не спяшаецца хаваць дарагія яму рэчы, у тым ліку цацкі; яны застаюцца светлым (бліскучым) успамінам пра свята. Сярод драбнюткага іскрыстага зорнага россыпу месяц сапраўды выглядае адзінай вялікай цацкай-напамінам... Промні месячнага святла хвалююць, абнадзейваюць: свята было, а калі памятаць пра цыклічнасць развіцця і ў квадрах, свята вернецца яшчэ і яшчэ.

Месяц – *танны згублены гузік салдацкі*. Зыходзячы з таго, што ў кожнага медаля два бакі, а ў месяца іх, мяркуючы па асацыяцыях і вобразах пісьменніка, яшчэ больш, не дзіўным уяўляецца супастаўленне ў адным сказе палярных аўтарскіх асацыяцый: цацка навагодняя як рэч, дарагая лірычнаму герою, рэч, якая абнадзейвае сваёй прысутнасцю, і раптам – танны згублены гузік салдацкі. Відаць, што ў аснове гэтай аказіянальнай антытэзы – святло, бляск Месяца: спачатку ён уяўляецца чытачу праз прызму ўзнёслых успамінаў-асацыяцый аўтара, а затым – у выніку зніжаннях (тое,

што таннае і згубленае, не ўзгадваецца і не выклікае патрэбы ў пошуку).

Месяц у першай квадра – малады, новы, ён – *маляваны святлом пачынальнік*. Індывідуальна-аўтарская перыфраза дазваляе чытачу ўявіць святло любога пачатку, а тым болей – пачатку месяцовага шляху; хаця гэтае святло і невялікае, пачатковае, за ім адкрыецца поўнае святло як сімвал росквіту. Аднак пакуль маладзік – *знак, які выпадкова пакінулі продкі, як чарапок археалагічнай знаходкі*. Па Месяцы можна меркаваць-варажыць пра надвор'е, ён нібы падказвае чалавеку: у сходы лячыся, бо сходзіць хвароба, а ў маладзік спраўляй улазіны, перабірайся ў новае жытло, каб рос поспех і дабрабыт; у поўню трэба рабіць пакупкі, каб быў поўны росквіт, паўната жыцця, так і па археалагічных знаходках можна меркаваць пра мінулае жыццё.

Скрылік лямпачкі з бібліятэчнай чытальні... Метафара (скрылік лямпачкі) адлюстроўвае яшчэ адну аўтарскую асацыяцыю: у бібліятэчных залах бывае прыцемленае святло і толькі настольнаю лямпаю асвятляецца працоўнае месца, і тады месяц нагадвае формаю і ў пэўнай ступені функцыяй менавіта скрылік (кавалачак) лямпачкі.

У наступную квадру месяц паяўляецца поўняй – круглай і белаю, як таблетка, як *сродак болесуцішальны*, з аднаго боку, а з другога – *поўня* не пакідае чалавека сам-насам: уначы пад святлом поўні «ажывае» асветленая частка зямлі. Прастора, напоўненая прадметамі – рэчамі, дрэвамі, кветкамі, не мае таго прыгнячальнага зместу, як суцэльная цемра.

Свеціцца *шкельца ад люстраных акулераў* – свеціцца поўня ўначы, як вока Сусвету, праз якое не мы бачым Сусвет, а ён назірае за намі.

Поўня (*сподак ураўнаважаных шалюў*) таксама круглая і нерухомая, як сімвал спакою і гармоніі, ураўнаважанасці Сусвету, у якім Зямля ўсё ж круціцца вакол восі, жыццё працягваецца.

Незагнаны ў сіло шар більярдны – Месяц-поўня беленькі і кругленькі на цёмна-сінім аксаміце неба – на більярдным сталі.

Сход – *кавалак будзённага дзённага неба*: думаецца, менавіта сходы Месяца сімвалізуюць завяршэнне адной стадыі развіцця і пачатак другой, новай квадра. Так завяршэнне ночы прыводзіць новы дзень, так невялікае святло сходаў – пачатак вялікага, будзённага, дзённага святла.

Перыфразы сход – гэты ліловы атруце лімонная долька створана аўтарам, магчыма, у выніку колеравых асацыяцый: як кантрастуе святло месяца і цемра ночы, так кантрастуе жыццядайная, абуджальна-кіслая, жоўтая долька лімона з халоднай, ліловай, смерцяноснай атрутай.

Золка, холадна чалавеку пры думцы, што ёсць сведкі яго падзенняў, слабасцей; сведка сведкаў начных спраў, падарожжаў, кур’ёзаў – Месяц, у тым ліку і ў час сходаў. А можа быць, палова поўні, як палова нечага цэлага, нагадвае чалавеку: палова шляху пройдзена... і гэты той напамін, які халодзіць душу.

Радок-перыфразы *Сход – луста хрумсткага паслясвяточнага хлеба* дазваляе чытачу ўявіць яшчэ раз сумнавата-светлы паслясвяточны настрой аўтара. Хлеб падсохлы пасля свята, хрумсткі, але такі ж салодкі і смачны.

Ветах – дужка наступнага сказа, ад якога пачнецца народная казка – такі аўтарскі апісальны выраз сваёй паэтычнасцю і таямнічасцю перадае станоўчыя асацыяцыі пісьменніка: Месяц у чацвёртай квадра формаю і «зместам» нагадвае пачатак сказа, аздабляе гэты сказ малюнкам, абазначае пачатак казачнага дзейства, за якім шмат новага, шмат таямніц, але ўсе яны са шчаслівым завяршэннем, з вялікай мудрасцю народнай казкі.

Ветах – алавянага неба іртутная частка – «жывая», лабільная частка алавянага, «нежывога», нерухомага неба. Відавочна, што ў аснове перыфразы – асацыяцыя, якая якраз і вынікае са статычнасці нябёснага фону і рухомасці Месяца на ім.

Ветах – утапаная ў ноч металічная каска: аўтарская паралель, праведзеная паміж кавалкам каскі, утапанай у зямлю, і няпоўным Месяцам-ветахам, дазволіла пісьменніку яшчэ раз здзівіць чытача нечаканасцю асацыяцый. Аскепак святла ветаха «штучны», невялікі, яго часам не хапае, як бракуе «жыцця» касцы, утапанай у зямлю... Працяг асацыяцый, уяўленняў у кожнага чытача ўласны, аўтар пакідае яго на «дадумванне»; безумоўна, як каска – аскепак вайны, так ветах – аскепак Месяца.

У заключных радках верша Месяц у апошняй квадра бачыцца аўтару *камертонам арганіста, пакінуты брату на доўгую-доўгую памяць*. Форма і колер ветаха і камертона падобныя; і месяц, і камертон – спадчына, якая засталася ад продкаў. Спадчына, якую беражэ памяць, – падмурак гмаху будучыні.

Структурна верш складаецца з пяці частак: чатыры сказы-чатырохрадкоўі і адзін сказ (апошні) – шасцірадкоўе. Думаецца, што ў такой амаль прапарцыянальнай структуры адлюстраваны гармонія свету, раўназначнасць і важнасць усіх частак цыклічнага развіцця з’яў, іх жыццяў. Апошняя частка большая – у ёй вывад, у ёй ісціна, ахарактарызаваная намі вышэй. Кожная з частак інтанацыйна не завершаная, на што ўказвае шматкроп’е іх. Праз такі знак прыпынку пісьменнік запрашае чытача да разважанняў і над уласнымі асацыяцыямі, і да разумова-эмацыянальнага ўсведамлення вобраза Месяца ў чатырох квадрах, што павінна прывесці і прыводзіць да эстэтызацыі пачуццяў.

1. Булыка, А. М. Слоўнік іншамоўных слоў / А. М. Булыка. – Мінск: Нар. асвета, 1993.

2. Янкоўскі, Ф. М. Рэдакцыйны спіс твораў для лінгвістычнага аналізу / Ф. М. Янкоўскі, М. Ф. Гуліцкі // Лінгвістычны аналіз тэксту. – Мінск: МПІ імя А.М.Горкага, 1975. – С. 71–75.